

УДК 338.46:378.1

Таїсія Є. Воронкова

Київський національний університет технологій та дизайну
**ФОРМУВАННЯ ЕФЕКТИВНОГО ФІНАНСОВОГО МЕХАНІЗМУ
РОЗВИТКУ СИСТЕМИ ВИЩОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ**

В статті досліджено проблеми формування фінансового механізму розвитку системи вищої освіти України. Виявлено позитивні риси і загрози інвестування приватного капіталу в освіту. Розглянуто проблему кредитування вищих навчальних закладів. Визначено напрями удосконалення фінансової системи вищих навчальних закладів. Пропонуються заходи для збільшення доходів на основі методів сучасного фандрайзинга і оптимізації витрат.

Ключові слова: фінансовий механізм, вища освіта, кредитування, фандрайзинг.

Таисия Е. Воронкова

Киевский национальный университет технологий и дизайна
**ФОРМИРОВАНИЕ ЭФЕКТИВНОГО ФИНАНСОВОГО
МЕХАНИЗМА РАЗВИТИЯ СИСТЕМЫ ВЫСШЕГО ОБРАЗОВАНИЯ
УКРАИНЫ**

В статье исследованы проблемы формирования финансового механизма развития системы высшего образования Украины. Выявлены позитивные черты и риски инвестирования частного капитала в образование. Рассмотрено проблему кредитования высших учебных заведений. Определены направления усовершенствования финансовой системы высших учебных заведений. Предлагаются меры увеличения доходов на основе методов современного фандрайзинга и оптимизации затрат.

Ключевые слова: финансовый механизм, высшее образование, кредитование, фандрайзинг.

Tayisiya E. Voronkova

Kiev National University of Technology and Design
**FORMING OF EFFECTIVE FINANCIAL MECHANISM OF
DEVELOPMENT OF SYSTEM OF HIGHER EDUCATION OF UKRAINE**

The article explores problems of forming of financial mechanism of development of the system of higher education of Ukraine. The problem of crediting of higher educational establishments is considered. Found out positive lines and threats of investing of private capital in education. Directions identified of improvement of the financial system of higher educational establishments. Measures are offered for the increase of profits on the basis of methods of modern fundraisings and optimizations of charges.

Keywords: financial mechanism, higher education, crediting, fundraising.

Постановка проблеми та її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. На сучасному етапі розвитку країни зростає необхідність модернізації системи вищої освіти України, її організаційно-економічного і фінансового механізму, які забезпечують інноваційний її розвиток і конкурентоспроможність. Це обумовлюється тим, що система вищої освіти є складовою національної інноваційної системи, а інвестиції в освіту за умов їх ефективного використання, сприяють розвитку інноваційних підприємств, які становлять основу інноваційної національної економіки України.

Перебудові організаційно-економічного і фінансового механізму національної вищої школи сприяють і загальноосвітні тенденції розвитку інноваційних процесів, які скорочують терміни морального старіння людського капіталу, що потребує безперервного оновлення освітнього рівня людини протягом всього її життя. Крім того, слід враховувати наростаючі тенденції інноваційної активності в зростаючих ринкових сегментах економіки - це сфери інформаційних послуг, енергозбереження, екології, які забезпечують зростання якості життя, що потребує розвитку відповідного рівня освітніх послуг. Разом з тим, розвиток інноваційних процесів в економіці і в системі вищої освіти передбачають конкуренцію на рівні економії витрат, зокрема на труд і навчання, що передбачає використання можливостей аутсорсингу і дистанційної форми зайнятості (наприклад, фрілансери). Таким чином ринок праці набуває глобального характеру, що супроводжується розширенням національних кордонів, а в основі оцінки фахівця лежать певні знання, навички і компетенції.

Названі тенденції потребують змін джерел і структури інвестицій до сектору вищої освіти, посилюють конкуренцію на ринку освітніх послуг, обумовлюють необхідність організаційної перебудови системи вищої освіти і пошуку нових механізмів її фінансування.

Аналіз останніх публікацій по проблемі. В наукових працях вітчизняних вчених В.І. Лугового [1], В.Г. Кременя [2], І.М. Грищенка [3], та інших висвітлені переважно організаційно-економічні чинники впливу на розвиток вищої освіти. Дослідженню проблем побудови фінансового механізму в системі вищої освіти присвячені роботи науковців: Є.В. Нанівської [4], Ю.Ю. Хайнацької, Т.А. Гордєєва [5] та ін.

Разом з тим, в науковій літературі не сформовано єдиного комплексного підходу щодо удосконалення фінансово — економічного механізму функціонування системи вищої освіти в умовах глобалізаційних інноваційних викликів.

Метою статті є удосконалення фінансового механізму інноваційного розвитку вищої освіти України з урахування позитивного зарубіжного досвіду її фінансування на основі методів сучасного фандрайзинга.

Виклад основних результатів та їх обґрунтування. Аналіз функціонування вищої школи за останні роки дозволив виявити головні проблеми, що стоять перед системою вищої освіти в контексті її інноваційного розвитку. Це стосується як вдосконалення організаційно-економічного механізму інноваційного розвитку вищої освіти, так і фінансового її забезпечення. Головні невирішені проблеми інноваційного розвитку вищої школи полягають в тому, що не виявлені сучасні можливі джерела її фінансування.

Впровадження механізму інноваційного розвитку вищої освіти повинно відбуватися не внаслідок локальних дій і впровадження окремих інноваційних продуктів, а будуватися на системному підході з урахуванням як ринкових перетворень, так і можливостей державного регулювання інноваційних процесів у системі вищої освіти. В зв'язку з цим не в достатній мірі досліджена позитивна зарубіжна практика інвестування вищої школи в умовах освітніх глобальних тенденцій з використанням сучасних методів фандрайзинга. Термін «фандрайзинг» в перекладі з англійської означає «добувати фінансування» (fund - кошти, фінансування, raise- піднімати, добувати, збирати).

У рейтингу національних систем вищої освіти провідної світової мережі дослідницьких університетів «Universitas 21» (2016 р.) Україна знаходиться на 41 місці із 50 країн світу, що значно нижче показника 2012 р., де було зайняте 25 місце [6]. В той же час потенціал розвитку внутрішнього ринку освітніх послуг в Україні залишається на достатньо високому рівні.

Однак, як засвідчують науковці, без належного фінансування неможлива трансформація і модернізація вищої освіти на інноваційних засадах [7]. Згідно із нормативами, встановленими експертами ЮНЕСКО, мінімальний розмір державних витрат на освіту повинен становити на рівні 3,5% ВВП. Менша частка провокує розпад інфраструктури системи освіти. В Україні частка витрат державного сектора в цілому на освіту за даними Держстату України становила: в 2010 р. – 7,4% ВВП, в 2013 р. – 7,3% ВВП, а починаючи з 2014 р. спостерігається їх зниження – до 6,45% ВВП, в 2015 р. – відповідно до 5,5 % ВВП [8, с.4].

У багатьох країнах фінансування освіти характеризується більш вагомими значеннями. Рейтинг країн світу за рівнем витрат на освіту розраховується як загальний об'єм державних і приватних витрат на освіту, виражений у відсотках від валового внутрішнього продукту (ВВП). Серед 153 країн світу перше місце зайняла Тимор – Лешті (14% ВВП), Куба – на третьому місці (12,9% ВВП), Україна зайняла 57 місце (5,3% ВВП), Білорусь – 87 місце (4,5% ВВП), Росія – 98 місце (4,1% ВВП) [9].

Натомість досить значні розміри фінансування системи освіти в Україні по відношенню до ВВП не засвідчують якісні характеристики цих процесів, адже витрати бюджету в розрахунку на одного студента є невеликими і цих

коштів достає лише на заробітну плату викладачів і комунальні витрати закладів освіти.

Фінансове забезпечення системи вищої освіти пов'язане із формуванням і використанням фінансових ресурсів вищих навчальних закладів різних форм власності, включає наступні традиційні джерела (відповідно до питомої ваги студентів (%) 1-1У рівнів акредитації, які навчались за рахунок):

– коштів державного бюджету за 2015/16 роки – 45,6%, (за 2010/11 роки відповідно – 38,3%);

– коштів місцевих бюджетів за 2015/16 роки – 4,9%, (за 2010/11 роки відповідно – 3,8%);

– коштів органів державної влади, юридичних осіб за 2015/16 роки – 0,6%, (за 2010/11 роки відповідно – 0,4%);

– коштів фізичних осіб за 2015/16 роки – 48,9%, (за 2010/11 роки відповідно – 57,5%) [8, с. 11].

Однією з проблем сучасної освіти в нашій країні є знаходження оптимального механізму фінансування освіти. Сучасна освіта в умовах значної конкуренції вимушена з великою швидкістю реагувати на виклики ринкової економіки. Саме тому виникає необхідність прямого інвестування в освітянські заклади, яке передбачає досягнення позитивного результату в наданні освітянських послуг певної кількості і якості. Водночас існує застереження, що інвестиції приватного капіталу в освіту несуть певні загрози, які можуть порушувати обрану державну стратегію в сфері освіти. Дійсно, якщо інвестиції вкладати, покладаючись лише на поточні вимоги ринку, можна підірвати основи системи організації навчання спеціалістів, які на поточний момент в недостатній мірі затребувані ринком, натомість потрібні для розвитку держави та суспільства. Приватні інвестиції орієнтовані переважно на споживача і роботодавця, що може суперечити суспільним потребам. Превалювання потреб ринку на основі приватних інвестицій в освіту не дозволяє гарантувати оптимальні обсяги і структуру освітніх послуг в інтересах суспільства в цілому, а не окремих його індивідів [10].

Фінансування і підвищення якості вищої освіти може бути успішно вирішено через удосконалення такої форми фінансового забезпечення як кредитування вищих навчальних закладів. Так, ще в 2003 році Кабінетом міністрів України була прийнята Постанова «Про затвердження порядку надання цільових пільгових кредитів на отримання вищої освіти» від 16 червня 2003 р. N 916.

Багато молоді могли б скористатися цим кредитом під 3 відсотки річних з п'ятнадцятилітнім строком погашення. Причому при відпрацювання молодих спеціалістів протягом п'яти років у сільській місцевості, то кредит не підлягав поверненню. Однак навіть зважаючи на те, що постанову не скасовано, кредити не видаються і кошти на їх фінансування із Державного бюджету не

передбачаються. В 2013 році державною службою зайнятості впроваджено систему освітніх ваучерів для громадян, які досягли сорока п'яти років, натомість, пропонується перелік спеціальностей містить переважно робітничі професії, що не завжди співпадає з потребами ринку.

Рядом науковців запропоновано впровадження механізму змішаного освітнього кредитування, що передбачає кредитно-депозитну участь банків із залученням коштів Державного бюджету, а також використання лізингових послуг для закупівлі інноваційного обладнання. Основними перевагами їх застосування є диверсифікація джерел фінансових ресурсів, здешевлення кредитів за рахунок покриття відсотків бюджетними коштами, підвищення мотивації студента до навчання.

Підвищення якості процесу навчання у ВНЗ безпосередньо пов'язане з ефективним управлінням державними витратами в системі вищої професійної освіти. В період реформування вищої школи виникає потреба не лише в оцінці результативності бюджетних витрат на її розвиток, але і в переході на нову концепцію фінансування на основі ефективного використання усіх джерел фінансового забезпечення ВНЗ.

Ключову роль в системі управління фінансовими потоками вищої школи грає бюджет ВНЗ. Бюджет ВНЗ - це система освіти і витрачання засобів, призначених для досягнення місії і виконання стратегії, сформульованих засновниками ВНЗ. Для ефективного постановки системи бюджетування у вищій школі необхідно досліджувати її суть, основні принципи і цілі побудови, деталізовано змістовне наповнення кожного елементу бюджетування ВНЗ. Бюджетування орієнтоване на результат є найбільш відомим сучасним методом підвищення ефективності бюджетних витрат, дозволить навчальним закладам уникнути практики витратного фінансування і обрати пріоритетні витратні напрями відповідно до поставлених цілей і завдань, закладених в стратегічному плані розвитку ВНЗ.

Крім впровадження системи бюджетування у діяльність ВНЗ потребує подальшого удосконалення фінансовий механізм розвитку вищої освіти України з урахування позитивного зарубіжного досвіду. У цьому зв'язку удосконалення фінансової системи ВНЗ повинна змінюватися за двома головними напрямками, які передбачають заходи щодо збільшення доходів і оптимізації витрат.

Світовий досвід засвідчив, що значні фінансові ресурси можуть отримувати вищі навчальні заклади внаслідок експорту освітніх послуг завдяки величезному потенціалу цього ринкового сегменту. Зважаючи, що в суспільстві, заснованому на знаннях, частка економічно активних громадян з вищою освітою повинна складати 60%, то величина цього потенціалу по кожній країні дорівнює різниці між цим нормативом і фактичним рівнем частки населення з вищою освітою. Так, згідно даних Національного центру освітньої статистики Інституту освітніх наук департаменту освіти Уряду США, по 15-ти

найбільш розвинутих країнах світу ця частка становить 22%, в США - 31%, а в країнах, що розвиваються, частка населення з вищою освітою не перевищує 1-3%. Тобто потенціал ринку країн, що розвиваються, становить біля 300 млн. осіб, а враховуючи оплату за навчання в середньому біля 500 дол. на рік, обсяг ринку становить 150 млрд. дол. США на рік [11]. У розвинених країнах світу спостерігається суттєве зростання експорту освітніх послуг приблизно на 20 млрд. дол. щорічно. Багато країн успішно конкурують на міжнародному ринку освітніх послуг: США займає 22% цього ринку, Австралія - до 17%, Великобританія - 13,4%, Швейцарія - 12%, Росія - біля 4%, Україна - набагато менше 1 % [12].

Вважаємо доцільними пропозиції науковців про те, що Україна з її досить високим потенціалом сфери вищої освіти, в умовах незаповненості освітнього ринку ряду країн бувшого СНГ, а також світового ринку освітніх послуг, могла б зайняти свою нішу, реалізуючи освітні послуги країнам «третього світу» [13]. При цьому можна використовувати не тільки навчання за традиційною, кампусною технологією, а і застосовувати інформаційно-комунікаційні дистанційні освітні технології.

При цьому можливими каналами просування освітніх послуг до цих країн можуть виступати, наприклад, торгові представництва українських компаній, які працюють в цих країнах, консульства. Слід зазначити, що маркетингові дослідження засвідчили необхідність диверсифікації експортних освітніх послуг в таких напрямках:

- розвитку програм додаткової професійної освіти;
- впровадження програм підвищення кваліфікації першої вищої освіти.

Для створення джерела додаткових доходів доцільно при ВНЗ створення єдиного центру аутсорсингових бізнес-послуг, що надають комплексні послуги в технологічній, інформаційній, інноваційній, кадровій, фінансовій та інших сферах діяльності бізнесу.

Аутсорсингові бізнес-послуги:

– викладацький аутсорсинг (здача в найм кваліфікованих викладачів замовникам для проведення консультацій з маркетингу, менеджменту бізнес-процесів, бухгалтерському обліку, ІЕ – технологіям перш за все малому і середньому бізнесу);

– коучинговий аутсорсинг (англ. coaching - навчання, тренування) , означає супроводження клієнтів в пошуку ефективних рішень для бізнесу. При цьому викладач виступає в ролі коуча - фахівця, здатного надавати кваліфіковану допомогу клієнтові в розвитку його бізнесу і досягненні ним прогнозованих життєвих цілей.

Термін аутсорсинг (outsourcing) в дослівному перекладі з англійської мови означає залучення зовнішніх ресурсів для задоволення власних потреб. У

діловій практиці цей термін застосовується при розміщенні тривалих замовлень на отримання від інших підприємств необхідних послуг або при передачі деяких виробничих функцій на сторонню фірму. Аутсорсинг - це в основному стійкі і тривалі ділові зв'язки замовника з підрядником (ВНЗ) на основі контрактних угод. При цьому підрядник адаптує свої виробничо-технологічні засоби або науково-технічний і інтелектуальний потенціал в інтересах замовника за оплату, визначувану вартістю послуг, що склалася, а не часткою в бізнесі.

Аутсорсинг інтелектуальних послуг полягає в обробці інформації; дослідженнях, консалтингу, розробці проектів, програмуванні та ін. технічні роботи). Одним з чинників, сприяючих розвитку аутсорсингу, є наявність сучасного високоефективного комунікаційного середовища (зв'язок, комп'ютеризація і транспорт), що забезпечує швидкий і надійний обмін фінансовими, матеріальними і інформаційними потоками, разом з високим рівнем спеціалізації різних підприємств у сфері виробництва і послуг.

Найважливішими аргументами на користь розвитку аутсорсингу є економія коштів, гарантія надійності і високої якості послуг, що надаються. Це обумовлено тим, що підрядник (аутсорсер) має можливість спеціалізуватися у вузькій області виробництва або послуг, залучаючи кращих фахівців, використовуючи найбільш сучасне устаткування, застосовуючи передові технології і постійно накопичуючи досвід обслуговування великої кількості клієнтів.

Коучинг можна розглядати як специфічний метод консалтингу і тренінгу; від класичних консалтингу і тренінгу відрізняється тим, що коуч не дає порад і жорстких рекомендацій, а шукає рішення спільно з клієнтом. Робота з коучем припускає досягнення певної мети, нових, позитивно сформульованих результатів в житті і роботі.

Коуч спрямовує свої дії на розвиток клієнта таким чином, щоб ініціатива та дія йшли від особи, яка підлягає управлінському впливу, а методи і технології були спрямовані на досягнення взаємоузгодженої мети. Комунікація лежить в основі освітнього коучингу і є вагомою його складовою. У коучингових стосунках клієнт є основним діячем і головним у прийнятті рішень, тоді як коуч є помічником у знаходженні необхідних шляхів вирішення питань та тим, хто дозволяє зняти обмеження клієнта [14].

Таким чином, коучинг є принципово новим інноваційним напрямом діяльності як у практичній, так і у викладацькій діяльності. Коучинг є сучасною практикою для розкриття всіх можливостей людини (викладача, студента, бізнесмена), за якою суб'єкти не стільки отримують готові рішення від коуча, скільки приймають їх самі під керівництвом коуча.

В умовах недостатності фінансових ресурсів подальше реформування системи вищої освіти потребує забезпечення реалізації заходів щодо формування ефективного фінансового механізму функціонування та розвитку

вищої освіти в Україні, особливо з урахуванням наслідків фінансово-економічної кризи. Нагальна проблема ліквідації недоліків фінансового забезпечення галузі вищої освіти вимагає концептуального вдосконалення фінансового механізму функціонування системи вищої освіти на основі інтеграції науки та вищої освіти як складової інноваційного суспільного розвитку. Якість сучасної освіти цілком залежить від поєднання у вищій школі навчального процесу, сучасних наукових досліджень та інновацій.

Однією з інноваційних організаційних форм інвестування освітянських інноваційних програм може стати державно-приватне партнерство. Натомість брак належної системи партнерства між бізнесом, освітою, наукою і державною владою в Україні зумовлює й брак інноваційної освітньої парадигми. Традиційна система освіти не орієнтована на інновації і навіть гальмує їх розробку та використання. Як наслідок, вища школа масово продукує «фахівців», які не здатні витримати конкуренції на ринку праці через свою неспроможність продукувати інновації та ефективно їх використовувати [15].

Ефективність такого партнерства підтверджує багато численний досвід діяльності зарубіжних університетів на багатосторонній основі з державою, місцевою владою і бізнесом. Результати такого співробітництва супроводжуються економічним і соціальним ефектами: по-перше, заклади освіти отримують додаткові фінансові ресурси від партнерів, по-друге, зростають можливості студентської молоді в отриманні якісної професійної освіти, яка підкріплена практичними навичками в розробці реальних інноваційних проектів.

Доцільно розвивати і різні фонди, які засновуються бізнесом завдяки спонсорським внескам. Враховуючи світовий досвід, при вищих навчальних закладах створюються попечительські ради, які беруть участь у створенні і управлінні ендаунтами, тобто фондами, кошти яких спрямовуються для розвитку університетів. При цьому бізнес входить до складу попечительських рад, не тільки для контролю, фінансування діяльності вищих навчальних закладів, але й для активної участі у стратегічному їх розвитку з визначенням напрямів підготовки спеціалістів з урахуванням потреб ринку.

Головними шляхами оптимізації витрат ВНЗ можуть бути наступні:

1. Впровадження у діяльність ВНЗ системи цільового бюджетування, орієнтованого на результат.

1. Оптимізація фінансових ресурсів ВНЗ шляхом залучення студентів для виконання ряду робіт.

Як відмічалось вище, система бюджетування (позабюджетними коштами) ВНЗ дозволяє не тільки упорядкувати доходи ВНЗ, але й оптимізувати витрати:

- встановити горизонти планування;
- систематично аналізувати ринок праці для розробки ефективних освітніх програм;

- чітко визначати роль кожного структурного підрозділу ВНЗ в його фінансових потоках;
- раціональніше розподілити грошові кошти по структурних підрозділах;
- забезпечити економію грошових ресурсів і прозорість грошових потоків;
- розробити ефективні заходи, спрямовані на поліпшення фінансового стану ВНЗ;
- документально підтвердити і економічно обґрунтувати ефективність управлінських рішень.

В процесі виконання бюджету можуть виникнути відхилення від запланованих показників. Несуттєві відхилення повинні ігноруватися, а істотні – супроводжуються коригуванням бюджету у разі, якщо відхилення виникли внаслідок невірної планування, або - до коригування діяльності, якщо відхилення виникли в результаті здійснення незапланованої діяльності. Таким чином відбувається оптимізація витрат бюджету ВНЗ.

Оптимізація фінансових ресурсів ВНЗ шляхом залучення студентів для виконання ряду робіт, зважаючи на досвід, наприклад, США можуть стати наступні: прибирання приміщень; технічний сервіс; секретарська справа; викладання на підготовчих і молодших курсах; участь в освітянському аутсорсингу.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Таким чином, фінансово – економічне забезпечення системи вищої освіти пов'язане із формуванням і використанням фінансових ресурсів вищих навчальних закладів різних форм власності й включає: самофінансування, бюджетне фінансування та кредитування. Досить значні розміри фінансування системи освіти в Україні по відношенню до ВВП не засвідчують якісні характеристики цих процесів, адже цих коштів достає лише на заробітну плату викладачів і комунальні витрати закладів освіти. Додатково до бюджетного пропонується впровадження механізму змішаного освітнього кредитування, що передбачає кредитно-депозитну участь банків із залученням коштів Державного бюджету.

Ефективною формою інвестування освітянських інноваційних програм може стати державно-приватне партнерство між вищою школою і бізнесом, яка супроводжується економічним і соціальним ефектами: збільшенням фінансових ресурсів для закладів освіти і зростанням якості професійної освіти для молоді. Світовий досвід засвідчив, що значні фінансові ресурси можуть отримувати вищі навчальні заклади внаслідок експорту освітніх послуг завдяки величезному потенціалу цього ринкового сегменту. Україна може брати участь у цих процесах, конкуруючи, перш за все в сегменті країн «третього світу».

Подальше удосконалення механізму фінансування вищої школи може пов'язуватися з оптимізацією джерел фінансування і впровадженням системи бюджетування діяльності вищих навчальних закладів.

Література

1. Луговий В.І. Автономія та лідерство в Європейському просторі вищої освіти: [Текст] / В. Луговий, С. Калашнікова, О. Слюсаренко, Ж. Таланова // Теоретичний та науково-методичний часопис «Вища освіта України». – 2014. - №1. – с. 128. – С. 14-20.
2. Кремень В.Г. Проблеми якості української освіти в контексті сучасних цивілізаційних змін [Електронний ресурс] / В. Г. Кремень // Український педагогічний журнал. – 2015. - № 1. - С. 8-15. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ukrpj_2015_1_4.
3. Грищенко І.М. Професійна освіта в системі економічних досліджень [Текст]: монографія / І.М. Грищенко. - К.: Грамота, 2014. – 384 с.
4. Нанівська Є.В. Альтернативні джерела фінансування вищої освіти України [Текст] // Є.В. Нанівська // Матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції «Інновації та традиції в сучасній науковій думці». – Режим доступу: <http://intkonf.org/nanivska>.
5. Хайнацька Ю.Ю. Аналіз фінансування видатків на освіту в Україні [Електронний ресурс] // Ю.Ю. Хайнацька, Т.А. Гордєєва: Збірник матеріалів Десятої Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції «Сучасний соціокультурний простір 2013». – Режим доступу : <http://intkonf.org>.
6. U21 Ranking of National Higher Education Systems. University of Melbourne, Melbourne. – 2016.
7. Андрущенко В. Інноваційний розвиток в стратегії «українського прориву» [Текст] / В. Андрущенко // Вища освіта України. - 2008. - №2. – С.13.
8. Основні показники діяльності вищих навчальних закладів України на початок 2015/16 навчального року [Текст]: Статистичний бюлетень. – К.: Державна служба статистики України, 2016. – 171 с.
9. The World Bank: World Development Indicators 2014 [Електронний ресурс]. —Режим доступу: <http://gtmarket.ru/ratings/expenditure-on-education/info>.
10. Брызгалина Е.В., Миронов В.В. Инновационное образование: вызовы и решения [Электронный ресурс] / Под ред. проф. В.В. Миронова. – М.: Изд-во МГУ Москва, 2007. – Режим доступу: <https://www.google.ua/webhp?sourceid=chrome-instant&ion=1&espv=2&ie=UTF-8#q>.
11. Сайт Національного центру освітньої статистики Інституту освітніх наук департаменту освіти Уряду США [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nces.ed.gov/programs/digest/d06/tables/dt06_003.asp?referrer=reportGlatter R., Castle F., Cooper D., Evans., Woods Ph. A. What's New? Identifying Innovation Arising from School Collaboration Initiatives Educational Management Administration&Leadership.
12. Сайт Організації економічного співробітництва і розвитку (ОЕСР – OECD). Education at a Glance [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.oecd.org/dataoecd/51/20/37392850.pdf>.
13. Шкурупій О.В. Розвиток освіти як фактор зростання конкурентоспроможності вітчизняної економіки [Текст] / О.В. Шкурупій, О.В. Горячов // Фінансова освіта: сучасний стан, проблеми та перспективи розвитку: збірник матеріалів Міжнародної навчально-методичної конференції, м. Севастополь, Державний вищий навчальний заклад “Українська академія банківської справи Національного банку України”, 29-30 квітня 2010 р. – Суми : ДВНЗ “УАБС НБУ”, 2010. – 285 с.
14. Борова Т. А. Концепція освітнього коучингу [Текст] / Т. А. Борова // Педагогіка і психологія. — 2011. — № 12 . — с. 12-16.
15. Заветний С.О. Партнерство бізнесу й університетів як умова інноваційного розвитку країни [Текст] / С.О. Заветний, О.С. Пономарьов, С.М. Пазиніч // Наукові записки НаУКМА: Педагогічні, психологічні науки та соціальна робота. – К., 2010. – С. 9-12.